

Afspraken tussen het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het Dolfinarium over 1) Dierpresentaties (voorstellingen) en educatie; 2) Fotomomenten/ publieksinteracties; 3) Verblijven.

24 augustus 2021

1. Introductie	3
2. Onderwerp 1: Dierpresentaties (voorstellingen) en educatie	5
2.1. Bevinding 1 (natuurlijk en onnatuurlijk gedrag).....	5
2.1.1. Formulering bevinding door commissie.....	5
2.1.2. Toelichting en onderbouwing	5
2.1.3. Afspraak.....	6
2.2. Bevinding 2 (educatie tijdens dierpresentaties)	7
2.2.1. Formulering bevinding door commissie.....	7
2.2.2. Toelichting en onderbouwing	7
2.2.3. Afspraken.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.3. Bevinding 3 (gebruik attributen)	8
2.3.1. Formulering bevinding door commissie.....	8
2.3.2. Toelichting en onderbouwing	8
2.3.3. Afspraak.....	8
2.4. Bevinding 4 (rol dierverzorgers)	9
2.4.1. Formulering bevinding door commissie.....	9
2.4.2. Toelichting en onderbouwing	9
2.4.3. Afspraak.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.5. Bevinding 5 (benaming presentaties).....	9
2.5.1. Formulering bevinding door commissie.....	9
2.5.2. Toelichting en onderbouwing	9
2.5.3. Afspraak.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
2.6. Bevinding 6 (licht- en geluidseffecten).....	10
2.6.1. Formulering bevinding door commissie.....	10
2.6.2. Toelichting en onderbouwing	10
2.6.3. Afspraken.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
3. Onderwerp 2: Fotomomenten en andere publieksinteracties	11
3.1. Bevinding 7 (fotomomenten)	11

3.1.1. Formulering bevinding door commissie.....	11
3.1.2. Toelichting en onderbouwing	11
3.1.3. Afspraak.....	11
4. Onderwerp 3: Dierenverblijven.....	12
4.1. Bevinding 8 (dierenverblijven)	12
4.1.1. Formulering bevinding door commissie.....	12
4.1.2. Toelichting en onderbouwing	12
4.1.3. Afspraken.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Bijlage 1: Relevante artikelen uit het Besluit houders van dieren	16

1. Introductie

De Visitatiecommissie Dierentuinen (hierna: de commissie) heeft op 3 oktober 2019 een bezoek gebracht aan het Dolfinarium. De adviesvraag aan de commissie luidde: 'Hoe verhouden de dierpresentaties en de betreffende verblijven van het Dolfinarium zich ten opzichte van de huidige inzichten over het houden van dieren in dierentuinen en de doelstellingen van de dierentuinrichtlijnen?'.

De commissie heeft vervolgens op 5 november 2019 gerapporteerd aan het ministerie van LNV. De commissie heeft aangegeven dat het niveau van diervoorzorg en -training hoog is. Er wordt veel over de dieren geregistreerd, zoals voeding, gedrag, medische waarden, soorten verrijking en (preventieve) gezondheidszorg. Het Dolfinarium kijkt goed naar het gedrag en gezondheid van de dieren en oefent hierdoor goede controle uit op individuele dieren.

Daarentegen heeft de commissie ook aangegeven dat de dierpresentaties, de fotomomenten en de verblijven van de Californische zeeleeuwen, Stellerzeeleeuwen en dolfinen in de koepel volgens de commissie niet meer in lijn zijn met de doelstellingen van de EU-dierentuinrichtlijn, die zijn geïmplementeerd in het Besluit Houders van Dieren. In dit document zijn daarom afspraken opgenomen om verbeteringen te realiseren op de onderwerpen dierpresentaties, fotomomenten en dierverblijven.

Het voorgaande laat onverlet dat het Dolfinarium opmerkt zelf van mening te zijn te voldoen aan de geldende wet- en regelgeving (en er bijvoorbeeld op wijst dat fotomomenten met dieren in Nederland niet verboden zijn). Voorts geeft het Dolfinarium aan dat het doel dat het Dolfinarium heeft met de educatieve presentaties is om bezoekers te inspireren, van educatie te voorzien en ze opnieuw te verbinden met de natuur. Het ministerie van LNV geeft aan dat bij de invulling van de open normen op het gebied van dierenwelzijn, educatie en conservatie, aangesloten dient te worden bij de bevindingen van de commissie.

De bevindingen van de commissie die in dit document zijn opgenomen hebben betrekking op de situatie die de commissie op 3 oktober 2019 heeft beoordeeld. Ten aanzien van sommige bevindingen zijn in de tussentijd al verbeteringen gerealiseerd. Zo is bijvoorbeeld de dolfinvoorstelling inmiddels vernieuwd. Het ministerie van LNV en de voorzitter van de commissie hebben op 29 januari 2020 een aangepaste dolfinvoorstelling gezien. Deze voorstelling kwam voor een groot deel tegemoet aan de adviezen in het visitatierapport ten aanzien van de voorstelling. Er is op een aantal punten feedback gegeven op de voorstelling en het Dolfinarium geeft aan deze feedback vervolgens weer in de vernieuwde voorstelling te hebben verwerkt, die daarna op 6 juni 2020 officieel in première is gegaan.

De commissie heeft haar eigen bevindingen overigens niet genummerd, maar in dit document is wel een nummering aangebracht om de lezer overzicht te bieden. In totaal worden acht bevindingen onderscheiden. Per bevinding wordt:

- Aangegeven wat de bevinding van de commissie is geweest de dato 3 oktober 2019.
- Aangegeven welke (open) normen in de wet- en regelgeving (Besluit houders van dieren) bepalingen zijn opgenomen die verband houden met de bevinding en tevens hoe deze (open) normen worden geïnterpreteerd door het ministerie van LNV. Wat daarbij van belang is, is dat bij de invulling van de open normen wordt aangesloten bij de bevindingen van de experts van de commissie.
- Aangegeven welke afspraken het ministerie van LNV en het Dolfinarium maken over hoe het Dolfinarium – naar aanleiding van de bevindingen van de commissie – aan die interpretatie van de betreffende (open) normen in het in het Besluit houders van dieren zal voldoen.

De afspraken, zullen ter invulling van de relevante open normen in het Besluit houders van dieren als voorschriften worden verbonden aan de dierentuinvergunning van het Dolfinarium. De afspraken zullen daarmee onderdeel worden van de dierentuinvergunning, waardoor er toezicht en handhaving kan

plaatsvinden. De afspraken zijn gebaseerd op de huidige normen (d.d. voorjaar 2021) op het gebied van huisvesting, verzorging en educatie binnen dierentuinen en vormen de minimumeisen waar het Dolfinarium zich aan committeert. Bij het uitvoeren van de afspraken, zoals bij het aanpassen van de verblijven, zal het standaard vergunningetraject worden gevolgd. In dit traject wordt een aanvraag door RVO getoetst aan de normen die op dat moment gelden. Mogelijk zijn de normen in de periode tussen het maken van de afspraken en het realiseren van de aanpassingen aangescherpt, waardoor er in het vergunningetraject aanvullende eisen gesteld kunnen worden.

2. Onderwerp 1: Dierpresentaties (voorstellingen) en educatie

2.1. Bevinding 1 (natuurlijk en onnatuurlijk gedrag)

2.1.1. Formulering bevinding door commissie

Bevinding 1 van de commissie:¹

Elementen uit de dierpresentaties van de dolfijnen in de koepel en de Californische Zeeleeuwen sluiten volgens de commissie niet aan bij de doelstellingen van de EU-dierentuinrichtlijn, zoals geïmplementeerd in het Besluit houders van dieren. De dieren worden te veel gebruikt als performers. De presentaties bestaan overwegend uit antropomorf en onnatuurlijk gedrag. De presentaties stemmen daardoor niet overeen met de huidige inzichten over moderne dierentuinen. Bovendien brengt dit een verkeerde – niet educatief verantwoorde – boodschap over op het publiek. Voorbeelden zijn het ‘staand-rijden’ van de verzorger of het ‘hangen’ aan de vinnen van een dolfijn, het uit het water lanceren van de verzorger door een dolfijn, zwaaien met vinnen en ander als clownesk te bestempelen gedrag bij de Californische Zeeleeuwen. Ook bij de walrussen was er sprake van antropomorf gedrag, maar in mindere mate.

2.1.2. Toelichting en onderbouwing

De dolfijnvoorstelling is reeds vernieuwd ten opzichte van de voorstelling die destijds door de commissie is beoordeeld. De dolfijnvoorstelling bestaat uit meerdere onderdelen:

1. Tijdens het wachten, voorafgaand aan de voorstelling, krijgt het publiek korte video's te zien waarin dierverzorgers vertellen over de dolfijnen en hun verzorging.
2. In de voorstelling vertonen de dolfijnen verschillende gedragingen op commando en zijn er interactie-momenten tussen de dolfijnen en hun verzorgers (mens-dier-relatie).
3. Tijdens de voorstelling zelf zijn er meerdere animaties en video's te zien, die de educatieve boodschap ondersteunen en verduidelijken.

In huidige wetgeving over dierenwelzijn staat de intrinsieke waarde van het dier centraal (artikel 1.3 van de Wet dieren). Bij het stellen van regels bij of krachtens die wet, en het nemen van op die regels gebaseerde besluiten, wordt ten volle rekening gehouden met de gevolgen die deze regels of besluiten hebben voor deze intrinsieke waarde van het dier. Meer specifiek bepaalt artikel 4.7 lid 1a van het Besluit houders van dieren dat de vergunninghouder de dieren op zodanige wijze houdt dat het soortelijke gedrag van de dieren wordt

¹ De brief van de Visitatiecommissie Dierentuinen van 5 november 2019: pagina 1 en 2.

gerespecteerd en zoveel mogelijk in stand wordt gehouden. Het laten vertonen van antropomorf en onnatuurlijk gedrag sluit daar niet bij aan.

De voorstelling is onderdeel van het informatieve en educatieve programma met betrekking tot de tentoongestelde diersoorten, als bedoeld in Artikel 4.10 lid 2 van het Besluit houders van dieren. Een dergelijk programma dient dus informatief en educatief te zijn en daarmee een educatief verantwoorde boodschap uit te dragen.

2.1.3. Afspraak

Afspraak 1:

- De dieren zullen geen antropomorf of onnatuurlijk gedrag vertonen tijdens voorstellingen, tenzij:
 - dit gedrag betreft dat noodzakelijk is (en ook daadwerkelijk wordt toegepast) voor de verzorging van de dieren én die in de voorstelling wordt getoond om de gezondheidscontrole te illustreren (en bijvoorbeeld niet als grapje). Het uitsteken van de tong door een zeeleeuw is een voorbeeld van onnatuurlijk gedrag dat noodzakelijk is voor de verzorging, namelijk voor gezondheidscontrole;
 - dit gedrag betreft dat in het teken staat en bijdraagt aan het overbrengen en verduidelijken van de educatieve boodschap, waarbij specifieke kenmerken van de soort die gelinkt worden aan de levenswijze of waarbij het gedrag van de dieren in de natuur centraal staan. Het laten zien van de staartvin door een dolfijn door deze staartvin boven het water uit te steken is een voorbeeld van onnatuurlijk gedrag, waarmee een educatieve boodschap kan worden overgebracht over de bijzondere stand van de staartvin (een soorteigen kenmerk).
- Hierna volgt een aantal voorbeelden van ongewenste gedragingen van de verschillende diersoorten, die niet meer zullen voorkomen in de voorstellingen. Deze voorbeelden zijn opgenomen ter illustratie en verduidelijking. Het Dolfinarium geeft aan dat de meeste van deze als voorbeeld genoemde gedragingen al langere tijd geen onderdeel meer zijn van de voorstellingen in het Dolfinarium. Voorbeelden van ongewenste gedragingen van dolfijnen zijn: het 'staand rijden' van een verzorger op een dolfijn, het 'hangen' aan de vinnen van een dolfijn, een verzorger die een salto maakt in de lucht vanaf een dolfijn, een dolfijn springt door een hoepel, een verzorger doet 'rodeo' op de rug van een dolfijn. Een voorbeeld van een ongewenste gedraging van Californische zeeleeuwen is het zwaaien met de vinnen. Voorbeelden van ongewenste gedragingen van walrussen zijn klappen met de vinnen en zwaaien met de vinnen. Let op: deze voorbeelden per diersoort zijn een niet-limitatieve opsomming.
- In de voorstellingen zal uitleg gegeven worden over gedrag dat de dieren in de natuur vertonen. Daarbij moet duidelijk zijn welk gedrag dat de dieren vertonen in de voorstelling natuurlijk gedrag is. Ook is er aandacht voor de omstandigheden waaronder het gedrag vertoond kan worden in de natuur. Als de dieren in de voorstellingen op commando onnatuurlijk gedrag laten zien, moet voor de bezoekers zoveel mogelijk duidelijk worden gemaakt dat het om onnatuurlijk gedrag gaat en waarom de dieren dit gedrag laten zien, bijvoorbeeld omdat het noodzakelijk is voor de verzorging van de dieren ofwel een soorteigen kenmerk illustreert, dat gelinkt wordt aan de levenswijze of het gedrag van de dieren in de natuur.
- Commando's die gebruikt worden om de voorstelling in goede banen te leiden, bijvoorbeeld de dieren een bepaalde kant op laten zwemmen, legt het Dolfinarium niet uit.

2.2. Bevinding 2 (educatie tijdens dierpresentaties)

2.2.1. Formulering bevinding door commissie

Bevinding 2 van de commissie²:

De commissie is van mening dat deze onderdelen³ tijdens de dierpresentaties wel naar een hoger niveau kunnen worden getrokken. De dierpresentatie is namelijk een unieke plek om educatie en conservatie over te brengen op het publiek. Er kan hier zoveel meer verteld worden over het soorteigen gedrag en de bedreigingen waar de diersoorten mee te maken hebben.

...De educatieve boodschap bij de dierpresentatie van de Californische zeeleeuwen was ver te zoeken, terwijl dit een kans is om de vervuiling van het leefgebied (bijvoorbeeld het verhaal van plastic soep) op een kindvriendelijke en intrigerende manier over te brengen op het publiek.

Daarnaast heerste er onduidelijkheid over de educatie aan de bezoeker tijdens de dierpresentatie van de dolfijnen in de koepel, zoals de oceaانvervuiling, familiebanden tussen dolfijnen, de onderliggende relatie tussen mens en dier en de bedreigingen van de mens. Welke educatieve boodschap wil het Dolfinarium overbrengen met de animatie die tijdens de dierpresentatie op het grote scherm wordt afgespeeld? Bij de quiz voorafgaand aan de dierpresentatie komt een aantal vragen voorbij, waaruit de educatieve boodschap naar voren komt dat dolfijnen overal ter wereld voorkomen, behalve in de poolzeeën. Echter komt dit feit niet overeen met de animatie van de Noordpool en de nepsneeuw die op een moment tijdens de dierpresentatie naar beneden dwarrelt. Ook wordt tijdens de dierpresentaties een Aziatisch beeld geschetst waarvan de betekenis niet kan worden herleid.

2.2.2. Toelichting en onderbouwing

De voorstellingen zijn onderdeel van het educatieve programma van het Dolfinarium als bedoeld in artikel 4.10 lid 2 van het Besluit houders van dieren, waarbij onder meer informatie wordt verstrekt over de soort en hun natuurlijke habitat. Bovendien dragen ze bij aan de instandhouding van soorten, wanneer bewustwording van de bedreigingen die mensen vormen voor de natuur en de rol die zij spelen bij natuurbehoud wordt gecreëerd.

Het Dolfinarium schenkt overigens niet alleen aandacht aan de onderdelen educatie en conservatie tijdens de voorstellingen, maar ook buiten de voorstellingen. Bijvoorbeeld middels de website, op sociale media, op informatieborden in het park en door lespakketten.

2.2.3. Afspraken

Afspraak 2:

- Tijdens de voorstellingen staat de educatieve boodschap centraal. Belangrijke onderwerpen van die educatieve boodschap waar het Dolfinarium nadrukkelijk aandacht aan geeft in de verschillende voorstellingen, in het park en via andere kanalen zijn: *natuurbehoud, zorg voor de natuur, biodiversiteit, de soort, het soorteigen gedrag, de natuurlijke habitat van dieren, bedreigingen voor de dieren veroorzaakt door de mens, vervuiling van het leefgebied, ecologie en natuurlijk gedrag van de diersoorten en de relatie tussen mens en dier in gevangenschap.*

² De brief van de Visitatiecommissie Dierentuinen van 5 november 2019: pagina 2 en 3.

³ Het gaat hier om de onderdelen educatie en conservatie.

- Het Dolfinarium draagt een eenduidige en heldere educatieve boodschap uit met betrekking tot bedreigingen voor dolfijnen, Californische zeeleeuwen en andere diersoorten veroorzaakt door de mens, vervuiling van het leefgebied, de ecologie en natuurlijk gedrag van de diersoorten en de relatie tussen mens en dier in gevangenschap.

2.3. Bevinding 3 (gebruik attributen)

2.3.1. Formulering bevinding door commissie

Bevinding 3 van de commissie⁴:

De attributen die tijdens de verschillende dierpresentaties worden gebruikt, moeten meer betekenis krijgen. De attributen moeten een verlengstuk vormen om het educatieve verhaal achter een natuurlijke gedraging over te brengen. Het gebruik van attributen of het geven van commando's door de verzorger moeten als motivatie worden gebruikt om natuurlijk gedrag te laten zien. Daarnaast kan het ook worden gebruikt om gezondheidstraining te laten zien. Hierbij is het wel van belang dat de verzorgers op het publiek overbrengen waarom ze dit doen. Bij de dierpresentaties bij de walrussen wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van een tandenborstel, echter komt de educatieve boodschap hiervan niet over op het publiek, evenals de gieter waarmee een dolfijn wordt nat gespetterd of de Stellerzeeleeuw die de tong uitsteekt, een training om de veterinaire controle makkelijker te maken.

2.3.2. Toelichting en onderbouwing

De voorstellingen zijn onderdeel van het educatieve programma van het Dolfinarium als bedoeld in artikel 4.10 lid 2 van het Besluit houders van dieren, waarbij informatie wordt verstrekt over de soort en hun natuurlijke habitat. De dieren mogen niet enkel ter vermaak worden gebruikt.

2.3.3. Afspraak

Afspraak 3:

Attributen zullen enkel gebruikt worden tijdens voorstellingen met als doel om natuurlijk gedrag, soorteigen kenmerken, gezondheidstraining of dierverzorging te illustreren. Het is van belang dat het gebruik van de voorwerpen aansluit bij de educatieve boodschap die tijdens de voorstelling op het publiek wordt overgebracht. In alle gevallen moet de functie van het voorwerp duidelijk zijn voor het publiek.

⁴ De brief van de Visitatiecommissie Dierentuinen van 5 november 2019: pagina 3.

2.4. Bevinding 4 (rol dierverzorgers)

2.4.1. Formulering bevinding door commissie

Bevinding 4 van de commissie:⁵

De rol die de verzorger aanneemt tijdens de dierpresentatie moet een toegevoegde waarde vormen voor het educatieve verhaal. Wanneer er interactie plaatsvindt tussen verzorger en dier, moet duidelijk worden uitgelegd waarom dat in een dierentuinsituatie in het belang van dierenwelzijn is.

2.4.2. Toelichting en onderbouwing

De voorstellingen zijn onderdeel van het educatieve programma van het Dolfinarium als bedoeld in artikel 4.10 lid 2 van het Besluit houders van dieren, waarbij onder meer informatie wordt verstrekt over de soort en hun natuurlijke habitat. De dieren mogen niet enkel ter vermaak worden gebruikt. Daarbij is het belangrijk dat het publiek duidelijk wordt gemaakt hoe met dieren in het wild omgegaan moet worden; dat het wilde dieren zijn, geen knuffeldieren. Dit kan bijdragen aan de bescherming van wilde dolfinen en daarmee de instandhouding van de soort.

2.4.3. Afspraak

Afspraak 4:

Interactie tussen dierverzorgers en de dieren tijdens de voorstelling zal een directe link hebben met de educatieve boodschap die tijdens de voorstelling wordt overgebracht. Interacties tussen de dieren en de verzorgers vinden enkel plaats ter illustratie van natuurlijk gedrag of soorteigen kenmerken of het verlenen van de noodzakelijke zorg aan dieren. De educatieve boodschap die gelinkt wordt aan de interacties, zowel in het water als buiten het water, wordt nadrukkelijk aan het publiek overgebracht.

2.5. Bevinding 5 (benaming presentaties)

2.5.1. Formulering bevinding door commissie

Bevinding 5 van de commissie:⁶

Het Dolfinarium noemt bijvoorbeeld de dierpresentaties shows. Dit brengt onbedoeld een verkeerde - niet educatief verantwoorde- boodschap over aan het publiek. Uiteindelijk draait het om een educatieve presentatie over het betreffende dier.

2.5.2. Toelichting en onderbouwing

De voorstellingen zijn onderdeel van het educatieve programma van het Dolfinarium als bedoeld in artikel 4.10 lid 2 van het Besluit houders van dieren, waarbij onder meer informatie wordt verstrekt

⁵ De brief van de Visitatiecommissie Dierentuinen van 5 november 2019: pagina 3.

⁶ De brief van de Visitatiecommissie Dierentuinen van 5 november 2019: pagina 3.

over de soort en hun natuurlijke habitat. De dieren mogen niet enkel ter vermaak worden gebruikt. Termen als presentatie of voorstelling zijn daarom passender dan een term als 'show'.

2.5.3. Afspraak

Afspraak 5:

Het Dolfinarium zal de voorstellingen niet meer aanduiden als shows, maar zijnde voorstellingen of dierpresentaties.

2.6. Bevinding 6 (licht- en geluidseffecten)

2.6.1. Formulering bevinding door commissie

Bevinding 6 van de commissie:⁷

De dierpresentatie van de dolfijnen in de koepel gaat gepaard met veel licht- en geluidseffecten, terwijl met name de laatste jaren het grote publiek door natuurbeschermingsorganisaties geïnformeerd wordt over de schadelijke effecten van (onderwater)geluiden op zeezoogdieren met sonar.

2.6.2. Toelichting en onderbouwing

Volgens artikel 1.8 lid 1 uit het Besluit houders van dieren moeten dieren gehouden worden in een ruimte die voldoende wordt verlicht en verduisterd om aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier te voldoen. Artikel 4.4 lid 2a van het Besluit houders van dieren specificeert dat er adequate belichting moet zijn waarbij rekening gehouden wordt met het soortelijke bioritme.

2.6.3. Afspraken

Afspraak 6:

- Het Dolfinarium heeft geluidsonderzoek⁸ laten uitvoeren, wat laat zien dat het geluid tijdens de dolfijnenvoorstelling in de koepel geen directe bedreiging vormt voor het dierenwelzijn. Het Dolfinarium zal desondanks de aanbeveling uit het onderzoeksrapport opvolgen en tijdens de voorstellingen zogenaamde 'low pass filtering' (> 16 kHz) toepassen om het geluid boven de 16 kHz onder water te verminderen.
- Wanneer er wezenlijke veranderingen in het geluid of de werking van de pompen tijdens de dierpresentaties worden aangebracht, zal het Dolfinarium het effect hiervan onderzoeken en waar nodig actie ondernemen. Het Dolfinarium draagt er zorg voor dat de dolfijnen niet langdurig worden blootgesteld aan onderwatergeluid dat meer dan 40 decibel harder is dan de gehoordrempel van dolfijnen, zoals bepaald in het audiogram van de tuimelaar door Johnson 1967.
- Het Dolfinarium draagt er zorg voor dat ook bij de voorstellingen met andere diersoorten geen geluid wordt gebruikt dat negatieve invloed heeft op het dierenwelzijn en houdt bij het gebruik van geluid en licht rekening met de beeldvorming richting het publiek.

⁷ De brief van de Visitatiecommissie Dierentuinen van 5 november 2019: pagina 2.

⁸ Dr. Ir. R.A. Kastelein (SEAMARCO) en Ir. E. Jansen (TNO); "Sound measurements in air and underwater during the bottlenose dolphin presentation in the dome of Dolfinarium Harderwijk" (SEAMARCO report 2020-01), March 2020.

3. Onderwerp 2: Fotomomenten en andere publieksinteracties

3.1. Bevinding 7 (fotomomenten)

3.1.1. Formulering bevinding door commissie

Bevinding 7 van de commissie:⁹

Het aanbieden van fotomomenten met de dolfijnen en Californische zeeleeuwen is naast een risico voor de bezoeker, ook educatief niet van toegevoegde waarde. (...) De commissie is van mening dat het een verkeerd (onnatuurlijk) beeld van het dier aan een kind geeft. De dieren zijn geen huis- of knuffeldieren. Daarnaast kan het aanraken van het dier tijdens een fotomoment een gevaar voor het kind vormen, doordat het dieren zijn met een roofdierengebit en potentieel dragers van zoonose.

3.1.2. Toelichting en onderbouwing

De voorstellingen zijn onderdeel van het informatieve en educatieve programma van het Dolfinarium als bedoeld in artikel 4.10 lid 2 van het Besluit houders van dieren, waarbij onder meer informatie wordt verstrekt over de soort en hun natuurlijke habitat. De dieren mogen niet enkel ter vermaak worden gebruikt. Daarbij is het belangrijk dat het publiek duidelijk wordt gemaakt hoe met dieren in het wild omgegaan moet worden; dat het wilde dieren zijn, geen knuffeldieren. Dit kan bijdragen aan de bescherming van wilde dolfijnen en daarmee de instandhouding van de soort, zoals bedoeld in artikel 4.10 lid 1 van het Besluit houders van dieren.

Het Dolfinarium biedt ten tijde van het maken van deze afspraken alleen publieksinteractiemomenten aan met dolfijnen en Californische zeeleeuwen.

3.1.3. Afspraak

Afspraak 7:

- Het Dolfinarium zal de fotomomenten, die bezoekers kunnen boeken en waarbij een bezoeker met een dolfijn of een Californische zeeleeuw op de foto gaat, afschaffen vanaf het moment dat deze afspraken zijn vastgelegd in de dierentuinvergunning
- Het Dolfinarium stond zwemmen met dieren in het verleden ook al niet toe voor bezoekers en uiteraard blijft dat zo in de toekomst. Wel is het mogelijk om als onderdeel van een aanvullend educatief programma voor een zeer beperkt aantal bezoekers in een waadbreek in het water te staan en de dieren aan te raken, waarbij een hek zorgt voor een veilige afscheiding tussen bezoeker en dier,

⁹ De brief van de Visitatiecommissie Dierentuinen van 5 november 2019: pagina 2.

waarbij het gaat om dieren die zelf op de bezoekers en de interactie af komen en waarbij er sprake is van begeleiding door een medewerker die veiligheid, hygiëne en andere randvoorwaarden waarborgt. Het Dolfinarium mag dit programma vastleggen voor de deelnemers.

- Het Dolfinarium maakt tijdens voorstellingen en publieksinteractiemomenten duidelijk dat de dieren in het Dolfinarium wilde dieren zijn en geen huis- of knuffeldieren.

4. Onderwerp 3: Dierenverblijven

4.1. Bevinding 8 (dierenverblijven)

4.1.1. Formulering bevinding door commissie

Bevinding 8 van de commissie:¹⁰

De dieren waarmee de dierpresentaties gehouden worden, moeten ook buiten de presentaties toegang hebben tot verblijven die voldoen aan de dierentuinvergunning. Dit is niet het geval bij de Californische zeeleeuwen en beperkt bij dolfijnen in de koepe!. Deze dieren hebben alleen toegang tot steriele waterbassins zowel voor als achter de schermen. Deze verblijven bieden weinig uitdaging en bieden geen of onvoldoende daglicht voor deze dieren. De Californische zeeleeuwen hebben helemaal geen buitenverblijf.

Het contrast met de in de lagune gehouden dolfijnen is groot. Deze dieren hebben de ruimte om hun natuurlijke gedragingen te vertonen. Het verblijf heeft de juiste natuurlijke uitstraling. Het huisvesten van één en dezelfde diersoort op twee totaal verschillende manieren leidt niet tot het creëren van een consistent beeld bij bezoekers over de natuurlijke levenswijze van deze dieren.

Het buitenverblijf van de Stellerzeeleeuwen is gedateerd qua grootte en diepte voor deze grote zeezoogdieren. Deze dieren moeten de gelegenheid hebben om dieper te kunnen duiken.

4.1.2. Toelichting en onderbouwing

Aan het Dolfinarium, als de exploitant van een dierentuin, worden eisen gesteld met betrekking tot de huisvesting van de dieren. Deze eisen zijn vastgelegd in hoofdstuk 4 van het Besluit houders van dieren. Deze eisen gelden naast de algemene voorschriften over het houden, verzorgen en huisvesten van dieren die zijn opgenomen in de artikelen 1.6, 1.7 en 1.8 van het besluit. Bij het inrichten van dierverblijven, moet aandacht zijn voor twee belangrijke elementen. Ten eerste moet het verblijf de dieren voldoende mogelijkheid geven aan hun natuurlijke behoeften te voldoen, zodat dierenwelzijn

¹⁰ De brief van de Visitatiecommissie Dierentuinen van 5 november 2019: pagina 2.

geborgd is. Ten tweede moet het verblijf bijdragen aan de juiste beeldvorming over de natuurlijke leefomgeving van de dieren.

Vanuit het oogpunt van dierenwelzijn is het van belang dat de verblijven de dieren voldoende ruimte bieden (als bedoeld in artikel 4.4, lid 2a, onder 6 van het besluit), het soorteigen natuurlijk gedrag van de dieren respecteren en zoveel mogelijk in stand houden (als bedoeld in artikel 4.4, lid 2a, onder 1 en artikel 4.7, lid 1 van het besluit), en de dieren voldoende uitdaging krijgen om verveling tegen te gaan. Om dit te bereiken, moet het verblijf onder meer voorzien zijn van zoveel mogelijk elementen uit de natuurlijke leefomgeving van de dieren. Op deze manier wordt het dier de ruimte gelaten om aan zijn fysiologische en ethologische behoeften te voldoen, als bedoeld in artikel 1.6 en artikel 1.8 van het Besluit houders van dieren.

Daarnaast is het van belang dat de dierentuin een eenduidig beeld schetst over de natuurlijke levenswijze en de natuurlijke habitat van de tentoongestelde dieren, als onderdeel van het educatieve programma als bedoeld in artikel 4.10 lid 2 van het Besluit houders van dieren. Dierentuinverblijven dienen daarom een natuurlijke uitstraling te hebben en voorzien te zijn van elementen lijkend op de natuurlijke leefomgeving van de dieren.

4.1.3. Afspraken

Inleiding

Hierna staan afspraken over de verblijven van de Stellerzeeleeuwen, de Californische zeeleeuwen en de dolfijnen in de koepel. De afspraken zijn gebaseerd op de huidige normen (d.d. voorjaar 2021) op het gebied van huisvesting binnen dierentuinen en vormen de minimumeisen waar het Dolfinarium zich aan committeert. Bij het uitvoeren van de afspraken over het aanpassen van de verblijven, zal het standaard vergunningetraject worden gevolgd. In dit traject wordt een aanvraag door RVO getoetst aan de normen die op dat moment gelden. Mogelijk zijn de normen in de periode tussen het maken van de afspraken en het realiseren van de aanpassingen aangescherpt, waardoor er in het vergunningetraject aanvullende eisen gesteld kunnen worden. RVO is bereid om naar de ontwerpen van nieuwe verblijven te kijken, voordat het Dolfinarium deze realiseert. Dit geeft het Dolfinarium de mogelijkheid om op voorhand te toetsen of de verblijven voldoen aan de normen voor huisvesting die op dat moment gelden.

Afspraak 8a (verblijf Stellerzeeleeuwen):

- Het Dolfinarium zal op een zo kort mogelijke termijn (maar uiterlijk op 1 maart 2026) de Stellerzeeleeuwen voorzien van een groter en dieper verblijf. Dit verblijf zal voldoen aan de door de visitatiecommissie aanbevolen minimale diepte van 3 meter (de huidige diepte is 1,6 meter), zodat de dieren de gelegenheid hebben om dieper te kunnen duiken.
- Het Dolfinarium zal op de langere termijn (uiterlijk op 1 maart 2029 en zoveel eerder als mogelijk) een verblijf voor de Stellerzeeleeuwen realiseren dat voldoet aan de volgende specificaties:
 - Verschillende complexen van bassins, die in ieder geval bestaan uit een hoofdverblijf en ten minste één tweede verblijf. Het verblijf zal een buitenverblijf bevatten, waartoe de dieren gedurende het grootste gedeelte van de dag toegang hebben;
 - Het hoofdverblijf is een verblijf waar de dieren gedurende een lange periode van de dag gehuisvest worden en is meestal een buitenverblijf. Het hoofdverblijf zal voldoen aan minimaal de onderstaande specificaties:
 - Diepte: 4,4 meter;
 - Land-oppervlakte: 54 m² (voor maximaal zes Stellerzeeleeuwen, en 9 m² extra land-oppervlakte voor iedere extra zeeleeuw);

- Bassin-oppervlakte: 216 m² (voor maximaal zes Stellerzeeleeuwen, en 36 m² extra bassin-oppervlakte voor iedere extra zeeleeuw);
- Volume: 948 m³.
- Het tweede verblijf wordt gebruikt om dieren voor een bepaalde periode te huisvesten en kan gebruikt worden als het noodzakelijk is om dieren te separeren en/of in quarantaine te plaatsen (als een eigenstandig filtratiesysteem bestaat of deze geïsoleerd kan worden van het hoofdsysteem). Wanneer het tweede verblijf niet wordt gebruikt voor separatie en/of quarantaine zullen de dieren op dagelijkse basis toegang hebben tot dit verblijf. Het tweede verblijf zal voldoen aan minimaal de onderstaande specificaties:
 - Diepte: 3,3 meter;
 - Land-oppervlakte: 9 m² per zeeleeuw;
 - Bassin-oppervlakte: 36 m² per zeeleeuw;

Afspraak 8b (verblijf Californische zeeleeuwen):

- Het Dolfinarium zal ten minste vanaf het moment dat de afspraken zijn vastgelegd in de dierentuinvergunning en zo veel eerder als mogelijk is de Californische zeeleeuwen meer uitdaging bieden door extra verrijking toe te passen in het verblijf. Een voorbeeld is het creëren van een verrijkingsmuur.
- Het Dolfinarium zal op de kortere termijn een aantal maatregelen treffen aan het huidige verblijf om tegemoet te komen aan de bevindingen van de visitatiecommissie over het verblijf van de Californische zeeleeuwen. Het Dolfinarium zal uiterlijk 1 juli 2024:
 - Het verblijf voorzien van elementen lijkend op de natuurlijke leefomgeving, zodat de Californische zeeleeuwen worden gestimuleerd soorteigen gedrag te vertonen en bezoekers een beter beeld krijgen van de natuurlijke leefomgeving van deze dieren;
 - De bestaande overkappingen op dusdanige wijze aanpassen dat het verblijf de kenmerken heeft van een buitenverblijf;
 - Het Dolfinarium zal voor 1 maart 2022 een projectplan met tijdsplan indienen bij RVO hoe zij voor 1 juli 2024 het verblijf op de bovenstaande punten heeft aangepast.
- Het Dolfinarium zal op de langere termijn (uiterlijk op 1 maart 2029 en zoveel eerder als mogelijk) een (nieuw) verblijf voor de Californische zeeleeuwen realiseren dat voldoet aan de volgende specificaties:
 - Verschillende complexen van bassins, die in ieder geval bestaan uit een hoofdverblijf en ten minste één tweede verblijf. Het verblijf zal een buitenverblijf bevatten, waartoe de dieren gedurende het grootste gedeelte van de dag toegang hebben. Het hoofdverblijf is een verblijf waar de dieren gedurende een lange periode van de dag gehuisvest worden en is meestal een buitenverblijf. Het hoofdverblijf zal voldoen aan minimaal de onderstaande specificaties:
 - Diepte: 3,5 meter;
 - Land-oppervlakte: 36 m² (voor maximaal zes Californische zeeleeuwen, en 6 m² extra land-oppervlakte voor iedere extra zeeleeuw);
 - Bassin-oppervlakte: 144 m² (voor maximaal zes Californische zeeleeuwen, en 24 m² extra bassin-oppervlakte voor iedere extra zeeleeuw);
 - Volume: 500 m³.
 - Het tweede verblijf wordt gebruikt om dieren voor een bepaalde periode te huisvesten en kan gebruikt worden als het noodzakelijk is om dieren te separeren en/of in quarantaine te plaatsen (als een eigenstandig filtratiesysteem bestaat of deze geïsoleerd kan worden van het hoofdsysteem). Wanneer het tweede verblijf niet wordt gebruikt voor separatie en/of quarantaine zullen de dieren op dagelijkse

basis toegang hebben tot dit verblijf. Het tweede verblijf zal voldoen aan minimaal de onderstaande specificaties.

- Diepte: 2,6 meter;
- Land-oppervlakte: 6 m² per zeeleeuw;
- Bassin-oppervlakte: 24 m² per zeeleeuw.

Afspraak 8c (verblijf dolfijnen in de koepel):

- Het Dolfinarium zal ten minste vanaf het moment dat de afspraken zijn vastgelegd in de dierentuinvergunning en zo veel eerder als mogelijk het verblijf voorzien van natuurlijke omgevingsverrijking, die op regelmatige basis wordt toegevoegd aan de leefomgeving van de dolfijnen in de koepel. Dit met als doel om het soorteigen gedrag van de dieren verder te stimuleren. Voorbeelden daarvan zijn het aanbrengen van kunstmatige wieren, van zand als bodem-substraat, het creëren van een verrijkingsmuur en het creëren van regeneffecten op het water van het binnenverblijf.
- Het Dolfinarium zal op de langere termijn (uiterlijk op 1 maart 2029 en zoveel eerder als mogelijk) een verblijf voor de Dolfijnen in de koepel realiseren dat zoveel mogelijk een natuurlijke uitstraling heeft, waardoor bezoekers een beeld krijgen van de natuurlijke leefomgeving van de dieren.
 - Het verblijf zal daarnaast voldoen aan minimaal de onderstaande specificaties:
 - Diepte: ten minste de helft van de oppervlakte van het bassin dient een diepte van 3,5 meter te hebben;
 - Bassin-oppervlakte: 550 m² (voor maximaal zes dolfijnen, en 75 m² extra bassin-oppervlakte voor iedere extra dolfijn);
 - Volume: 2000 m³ (voor maximaal 6 dolfijnen, en 300 m² extra volume voor iedere extra dolfijn).
 - Over het verblijf zijn voorts de volgende procesafspraken gemaakt:
 - RVO kan indien gewenst op verzoek van het Dolfinarium meekijken op plannen van het Dolfinarium ten aanzien van het aanpassen van de verblijven. De verblijfsontwerpen moeten al wel concreet zijn. RVO heeft niet als taak om dierentuinen te adviseren bij het ontwerpen van dierverblijven. Kanttekening is ook dat van tevoren, op basis van een bouwplan, geen uitsluitel kan worden gegeven over goedkeuring van een vergunningsaanvraag. Aan het meekijken op de plannen door RVO kunnen dus door het Dolfinarium geen rechten worden ontleend ten aanzien van afgifte van een vergunning. Pas als een dierenverblijf is gebouwd en er een (complete) aanvraag is ingediend, volgt de beoordeling door RVO en een inspectie door de Visitatiecommissie Dierentuinen. Het meekijken van RVO en de Visitatiecommissie Dierentuinen houdt dus alleen in dat er bevindingen worden gedeeld met het Dolfinarium. Het Dolfinarium kan dan in de voorbereidingsfase al bekijken of het op de goede weg zit of eventueel iets in de plannen aanpassen. RVO geeft geen goedkeuring voor de bouw, want hier is RVO niet toe bevoegd.
 - Het Dolfinarium kan per mail een (informeel) verzoek aan RVO doen om mee te kijken bij de bouwplannen. Er moet dan een concreet uitgewerkt bouwplan worden bijgevoegd, waarbij kan worden gedacht aan (3D) bouwtekeningen en een plattegrond (inclusief afmetingen), het aantal gehouden dieren en informatie over bijvoorbeeld te gebruiken materialen en afscheiding, veiligheid, inrichting en een klimaatsysteem. Ook een planning is van belang. Het tijdsplan van het project moet duidelijk worden aangegeven, zoals de projectfasen (voorbereiding, uitvoering en realisatie), op welk moment het verblijf bouw klaar is en een visitatie kan plaatsvinden en op welk moment de dieren in het verblijf komen.

Bijlage 1: Relevante artikelen uit het Besluit houders van dieren

Hierna zijn de relevante artikelen opgenomen uit het Besluit houders van die van toepassing zijn op en relevant zijn voor de afspraken tussen het ministerie van LNV en het Dolfinarium.

De artikelen 1.6, 1.7 en 1.8 zijn onderdeel van de paragraaf met 'algemene huisvestings- en verzorgingsnormen' voor zoogdieren, reptielen, amfibieën, vogels en vissen.

In artikel 1.6 (Houden van dieren), lid 1 en 2, staat:

1. De bewegingsvrijheid van een dier wordt niet op zodanige wijze beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.
2. Een dier wordt voldoende ruimte gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften.

In artikel 1.8 (Behuizing), lid 1: staat:

1. Een ruimte waarin een dier wordt gehouden, wordt voldoende verlicht en verduisterd om aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier te voldoen.

De artikelen 4.4, 4.7, 4.8 en 4.10 zijn onderdeel van hoofdstuk 4 van de wet dat specifiek gaat over het 'Houden van dieren voor vertoning'.

In artikel 4.4 (Toetsing), lid 2, staat:

2. Een vergunning wordt verstrekt indien aan de navolgende eisen wordt voldaan:
 - a. bij de inrichting van de dierenverblijven rekening is gehouden met:
 - 1°het soorteigen bewegingsgedrag, door het verblijf te voorzien van zoveel mogelijk elementen lijkend op de natuurlijke leefomgeving;
 - (...)
 - b. (...)
 - e. er kan worden voldaan aan de artikelen 1.6, 1.7, 1.8, 4.7 en 4.8.

In artikel 4.7 (Houden), lid 1, staat:

1. De vergunninghouder houdt de dieren op zodanige wijze dat:
 - a. soorteigen gedrag van de dieren wordt gerespecteerd en zoveel mogelijk in stand wordt gehouden.
 - b. de sociale levenswijze van de dieren in het wild zo veel mogelijk tot uitdrukking komt, rekening houdend met de mogelijkheden van het individuele dier;

In artikel 4.10 (Instandhouding, diersoorten en educatief programma) staat:

1. De vergunninghouder bevordert de instandhouding van de diersoorten, waartoe de door hem gehouden dieren behoren, door het uitvoeren van ten minste een van de volgende activiteiten:
 - a. (...)
2. In de dierentuin wordt, in het kader van een informatief en educatief programma met betrekking tot de tentoongestelde diersoorten, onder meer informatie verstrekt over de tentoongestelde soorten en hun natuurlijke habitat.